

**ӘДЕБИЕТ САБАҚТАРЫНДА ЖАЗБАША ТІЛ ҰСТАРУДЫҢ
ЖОЛДАРЫ**

Ү.Батырбеков,
*Қазақ тілі және әдебиеті
бөлімі 4-курс студенті*

Н.Абдувалитов,
ғылыми жетекші, доцент

Әдебиет сабақтарында нақтылы тәрбиелік процесте жазба тіл дамыту жұмыстары қай жерде, қалай жүргізіледі, оқушылардың сөйлеу тіліндегі кемшіліктер қандай әдіс-тәсілдер арқылы түзетіліп отырады – мұның бәрін ойластырып, педагогикалық, психологиялық, методологиялық тұрғыдан қарап, дұрыс шешімін табатын тек қана әдебиет мұғалімі болып табылады.

Сондықтан оқушылардың тілін ұстартып, сөйлеу мәдениетін өрістетіп, жетілдіріп отыруды көздейтін мектеп көлемінде тиісті шаралар белгіленіп, жаппай күрес жүргізілмесе де, әдебиет мұғалімдері оқу материалдарының мазмұны мен түрлеріне байланысты сынып жағдайында және одан тыс уақытта да бұл жұмысты үздіксіз жүргізіп отыруға міндетті.

Тілді дамыту жұмыстарын тиімді жүргізу үшін оның ауызша түрінен біртіндеп жазбаша түріне көшуге болады. Әдебиет сабақтарында оқушылардың жазбаша тілін дамытуда шығармашылық тапсырмалардың да орны ерекше. Тіл ұстарту мақсатында төмендегідей шығармашылық тапсырмаларды пайдалану мақсатқа сай.

1-тапсырма: Досыңыздың туған күніне, кез-келген мейрамға, мектеп басшылығы ретінде құттықтау мәтінін даярлаңыз. Мәтіннің мазмұны құттықтау сөздің жанрына сәйкес келуі керек әрі құттықтаушы жақтың жеке қарым-қатынасы көрінетін болуы шарт.

2-тапсырма: Мектептегі әдеби бірлестіктің ұйымдастыруымен халықаралық конференция өтпекші. Сіздің міндетіңіз конференцияға шақыру хатының мәтінін документтік жанрдағы шарттармен жазу. Риторикалық мәтіннің тәсілдерін қолданыңыз.

3-тапсырма: Ғылыми жобаны сәтті қорғадыңыз. Жетекшіңізге алғыс хат жазыңыз. Мәтінді шешендік бағытта құрыңыз. Сіздің сөзіңізден жетекшіңізге деген құрмет сезімі, алғысыңыз бен риясыз көңіліңіз, қарымқатынасыңыз айқын сезілетіндей болуы әрі жетекшіңізге де сондай ізгі көңілкүй қалыптастыратындай болуы шарт.

“O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGINING DOLZARB MASALALARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

4-тапсырма: «Ең ардақты жан», «Арулар – асыл жандар», т.б. тақырыптардың біріне эссе жазыңыз. Эмоциялық әсер туғызарлық сөз оралымын кірістіріңіз.

5-тапсырма: «Мен көксеген ұстаз тұлғасы», «Заман адамы» эссе жазыңыз. Дәлелдеулер мен жоққа шығару, иландыру тәсілдерін қолданыңыз.

6-тапсырма: «Ұстазым ұлағатым», «Анасыз бұлбұл құс та сайрамаған» осы тақырыптарға сөз даярлаңыз. «Мейірім» «шуақ», «аялы», «аяулы», «ардақты», «қамқоршы», «ұстам», «өнеге», «тәлім», «ұлағат» «жан шуағы» т.б. сөздерге эпитет құра, синонимдік қарар жасаңыз, антонимдер жазыңыз.

7-тапсырма: «Жаз», «қыс», «күз», «көктем» т.б. сөздерге метафоралық тіркес құраңыз. Метафоралық ой құраңыз.

8-тапсырма: Ерекше айшықты дәйексөз даярлаңыз. Тақырыптары: «Кітап болмаса біз жабайыланар едік», «Ақыл мен сенімсіздік барлық зұлымдықтың бастауы», «Отан – иен дала емес, Отан – халық».

9-тапсырма: Міндетіңіз – коммуникация, коммуникативті, коммуникант терминдерін тіл айналымына ендіру; а) толық мағынасын ашу; ә) нақты тарихи сөздік; б) синонимдер табу. Ұсынылып отырған тапсырмаларды әдістеме ғылымында белгілі дәстүрлі әдіс-тәсілдерді толықтыру мақсатында сыныптық сағаттар мен қосымша тіл дамыту жұмыстарында жүргізуге болады.

Соңғы жылдары мектептерде ішінара жазылып жүрген жазба жұмысының бірі – эссе. Эссе – белгілі бір мәселе төңірегінде субъективті көзқарасты танытатын, құрылым жағынан еркін жазылатын шағын көлемді жазба жұмысы. Эссе тілі образды келеді, афоризмдер көбірек ұшырасады. Эсседе оқушы көбірек өзіндік көзқарасы мен әсерін жазуға бейім болады. Эссені – ойтолғау деп түсіну басым. Негізі эссе әдебиетте белгілі бір жанр ретінде қалаптасқан. Эссе жанрында жазылған көркем дүниелер көп. Ал эссені ойтолғау деп қана тану жанрдың өзіндік ерекшеліктерін ескермеуге соқтырады. Оның үстіне ойтолғау жазуға қойылатын негізгі шарттар мен талаптар анықталмаған. Әзірге ойтолғау сабақтың мақсат-мүддесіне қарай еркін түрде жазылады. Жазба жұмысының бір түрі ретінде эссені мектеп практикасына енгізу тиімді әрі оқушылардың өзіндік көзқарастары мен таным дүниесін, шығармашылық әсерін түсінуге көп септігін тигізеді.

Рецензия – шығармаға, авторға қатысты жазылатын жазба жұмысының түрі. Көбіне қаламгер шығармасы оқылып, талданғаннан кейін оқушының өзіндік көзқарасын, жеке пікірін, бағасын білу үшін жазылады. Оқушының сыншылдық, сарапшылық, жазушылық қабілетін қалыптастыруға жәрдемдеседі. Оқушы шығарманың жетістігі мен кемшілігін сараптай отырып,

“O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGINING DOLZARB MASALALARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

кейде өзіндік ұсыныстарын да жазуына болады. Рецензия көлемі аз да, көп те болуы мүмкін. Кейбір рецензиялар әңгіме болып отырған шығарма мен оның авторы аясынан асып, әдебиеттану саласының кейбір мәселелерін, көркем әдебиет пен өнердің, т.б. саланың толып жатқан мәселерін қамтиды. Ондай рецензиялар ғылыми-зерттеу жұмысына ұласуы мүмкін. Рецензия ең алдымен ғылыми, объективті түрде, түсінікті тілде жазылуы керек. Оқушыны рецензияны көп шұбалтпай түйінді ойын жинақтап жаза білуге үйрету керек. Аннотация негізінде кітапқа, топтама, жинаққа жазылады. Қысқаша мәлімет беру, оқырманға таныстыру мақсатында жазылатыны белгілі. Ал әдебиет пәнінде оқушылардың жазба жұмысының бір түрі ретінде де қолдануға болады. Мәселен, оқушыларға өзі сыныпта не сыныптан тыс оқыған кітаптарына, жекелеген шығармаларға аннотация жазуды тапсыра отырып, олардың оқыған шығарма туралы пікірлерін тұжырып, қысқаша жаза білуге үйретуге болады. Оқушылар өзі тоқталып отырған кітаптың жазылу тарихынан қысқаша мәлімет келтіруі, кейде басқа әдебиеттерге сілтеме беруі мүмкін. Жазба жұмысының мұндай түрлерінің нұсқалары сыныпта оқушыларға таныстырылып, өзіндік белгілері мен ерекшеліктері көрсетілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жапбаров А. «Оқушылардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және мазмұндама жаздыру әдістемесі». А.: «Қаз Ақпарат», 2003.
2. Қалдыбаев Т. «Әдебиет сабақтарында тіл ұстарту». Т.: «Ўзбекитсон», 1997.
1. Omanova, M. (2024). IMPORTANCE OF VOICE IN EXPRESSIVE READING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(1), 125-128.
2. Omanova, M. (2024). NIZOMIY GANJAVIY MEROSINING ALISHER NAVOIY IJODIGA TA’SIRI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(20), 24-27.
3. Kahramanov K. Naim Karimov Is a literary scholar, Scholar and critic. *Rivista Italiana di Filosofia Analitica Junior*. 2023, Vol 14. ISSN: 2037-4445.
4. Makhbuba Urazbayeva, Burkhanova Feruza, Pardayeva Nigora, Atabayeva Go`zal, Qodirova Mashhura. Issues of Distribution of Bear Image in Uzbek Novels. *Journal of Advanced Zoology*. 2023. 2184-2192 p.
5. Kalandarova D. “Issues of Uzbek Folklore and its Research in Germany”. *Journal of Positive School Psychology* 6.9 (2022): 4395-4398.
6. Omanova, M. A. (2020). Updating views on literary heroes and glory in the novels of the period of independence. *Novateur publications JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(10), 415-419.

“O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGINING DOLZARB MASALALARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

7. Omanova, M. (2024). Bahouddin Naqshband to‘g‘risidagi ma‘lumotlar aks etgan asarlar. “O‘zbek adabiyotshunosligining dolzarb masalalari”. – Toshkent: 139-146.
8. Omanova, M. A. (2023). Perfect human interpretation in Alisher Navoy's creation. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 11(1), 346-347.